

SOCIÁLNE KONFLIKTY, SPRAVODLIVOSŤ A NORMATÍVNA LEGITIMIZÁCIA V OBDOBÍ GLOBALIZÁCIE

FRASEROVÁ, N. – HONNETH, A.: *Prerozdělování nebo uznání?* Filosofía, AV ČR 2004, 333 s.

Rozpad komunizmu, ktorí mnohí pochopili ako definitívny zánik ideí a ideológie socializmu, revitalizácia liberalizmu s jeho vierou v nedotknuteľnosť trhu, účinky globalizácie vo sfére hospodárskej, kultúrnej aj politickej, pluralizácia hodnotových schém, náboženské, etnické, rodové konflikty, zápasy pod heslom akceptácie odlišnosti, inakosti zakotvenej predovšetkým kultúrne, presadzovanie nových a starých kolektívnych identít spolu s rastúcou diferenciaciou sociálnej štruktúry a nerovnosťami, to všetko sprevádzané oslabením úlohy národného štátu, ktorý stráca kontrolu nad hospodárstvom, kladie pred teoretikov naliehavé otázky: Čo je obsahom a hybnou silou dnešných zápasov?; Je možné normatívne zdôvodnenie vznášaňých nárokov na uznanie odlišnosti?; Existuje ešte nejaký emancipačný potenciál v nových sociálnych pohyboch (napr. feminizmus, náboženské, etnické, environmentálne hnutia, ale aj nároky iných skupín, napr. odlišnej než heterosexuálnej orientácie), ktoré nahradili Marxov proletariát 19. storočia?; Aká je úloha kritickej sociálnej teórie?; Je politika triednych rozdielov nahradená politikou identít?; Máme uprednostniť sociálnu demokraciu, alebo multikulturalizmus? atď. V spojitosti s chórom nových nárokov a požiadaviek, ktoré sa dožadujú svojho miesta pod slnkom, sa vrátil do politickej a sociálnej teórie Hegelov pojem uznania (Anerkennung), ako nástroj deskripcie a výkladu obsahu rozličných sociálnych hnutí dneška. Táto kategória rozvinutá v Hegelovej filozofie práva artikulovala postavenie a funkciu troch inštitúcií: rodiny, občianskej spoločnosti a štátu, v ktorých individuálny subjekt môže realizovať svoju slobodu. Pojem uznania je hlavným hrdinom aj v recenzovanej knihe.

Autori (americká femininistická filozofka Nancy Fraserová a nemecký filozof Axel Honneth) tematizujú uznanie v spojitosti s problematikou spravodlivosti, pričom obidvoch spája snaha objasniť vzťah tejto dnešnej fundamentálnej kategórie politickej filozofie s distributívnou spravodlivosťou, ktorá, opierajúc sa o univerzalistické princípy a negovaním diferencii, bola uplatňovaná štátom sociálneho blahobytu. Súčasnosť však vyžaduje prehodnotenie vzťahu prerozdeľovania a uznania. Ako to potom vyzerá s ich pomerom k spravodlivosti? N. Fraserová aj A. Honneth sú zajedno aj v tom, že odmietajú ekonomistické riešenie tohto vzťahu, podľa ktorého sú zápasy za uznanie len vedľajším produktom bojov za rozdeľovanie. Tým sa však ich spoločná platforma vyčerpáva, lebo Honneth vidí v pojme uznania kľúčový konceptuálny inštrument, pomocou ktorého odvodíme ciele distribúcie a v socialistickom ideáli vidí závislú premennú v konflikte o uznanie, zatiaľ čo Fraserová spochybňuje takúto subsumpciu a obidva pojmy pokladá za neredukovateľné autonómne aspekty spravodlivosti. Táto veľká a dnes pod tlakom nových faktícít aj výsostne aktuálna téma sa analyzuje z perspektívy morálnej filozofie, sociálnej teórie a politickej ana-

lýzy. V pozadí týchto troch rovín tematizácie ústredného motívu je spoločný menovateľ, ktorým je otázka, či je súčasný kapitalizmus sociálnym systémom, v ktorom hospodárska sféra existuje oddelene od iných sfér, alebo či tento sociálny poriadok možno interpretovať ako inštitucionalizovaný výsledok dominancie istých hodnôt, ktoré sa spájajú s asymetrickými podobami uznania (s. 17).

Okrem predslouvu k českému vydaniu, úvodného textu z pera obidvoch autorov, sa kniha začína textom N. Fraserovej, ktoré sú rozšírenou verziou jej Tannerových prednášok zo Stanfordovej univerzity z roku 1996. Táto kapitola má názov *Sociálna spravodlivosť vo veku politiky identity. Prerozdelenie, uznanie a participácia*. Argumentácia N. Fraserovej vychádza z kritiky distributívnej koncepcie spravodlivosti (R. Dworkin, J. Rawls) ako pokusu syntetizovať individuálne slobody a egalitarizmus sociálnej demokracie. Podľa Fraserovej pojem distribúcie ignoruje kapitalistické nespravodlivosti, lebo netematizuje výrobné vzťahy, neartikuluje zvečnenie, vykorisťovanie a panstvo. Fraserová dôvodí, že obidva pojmy sa napriek odlišnému pôvodu dajú premostiť ako dva aspekty spravodlivosti. Tvrdí, že v rovine politiky presun boja za prerozdelenie k bojom za uznanie je zakotvený v štruktúre dnešnej kapitalistickej spoločnosti a v tom, čo sa označuje ako „postfordizmus, postkomunizmus, globalizácia“. Rozpad povojnovnej paradigmy distribúcie v rámci národných štátov sociálneho blahobytu nastal pod tlakom konfliktov za uznanie rasy, genderu, etnicity a náboženstva. Podľa Fraserovej vzostup konfliktov spätých s uznaním a ústup konfliktov za prerozdelenie je spojený s oddelením triedy a statusu, ktoré priniesol kapitalizmus a podhubie kultúrnej modernity. Vo svojej argumentácii Fraserová postupuje od integrácie pojmov uznania a distribúcie k problematike morálnej filozofie a sociálnej teórie (proti proceduralizmu, monologizmu navrhuje participačnú paritu) a odmieta chápať spravodlivosť alebo sebauskutočnenie, odmieta ideu dobrého života ako legitimizáciu istých nárokov na uznanie. V rovine morálnych apolitických úvah rozoberá množstvo otázok, napr. potrebu posudzovať uznanie skôr ako vec spravodlivosti než vec sebauskutočnenia, statusový model ako kritérium zdôvodňovania požiadaviek uznania, normu participačnej parity aplikovanú dialogicky a diskurzívne prostredníctvom verejnej demokratickej diskusie, lebo (s. 71, 72, 73) táto norma predpokladá uznanie rovnakej morálnej hodnoty ľudí a zahrnuje všetky individuá, pragmatický prístup k otázke, či spravodlivosť musí predpokladať uznanie odlišnosti a špecifik a i. O poslednej otázke sa má rozhodovať na základe verejného posúdenia prekážok, ktoré bránia participačnej parite.

V oblasti sociálnej teórie sa autorka venuje otázkam kultúrnej modernity a statusovým nerovnostiam, procesu hybridizácie, diferenciacie a napádania, pričom na ich riešenie nestačí, ako konštatuje, ani ekonomizmus, ani kulturalizmus, ani postštrukturalistický antidualizmus. Štruktúru dnešnej spoločnosti nemožno objasniť ani triedne podriadeným, ani statusovým prístupom, pokiaľ tieto fakty skúmame izolovane, lebo zneuznanie a nerovnomerné rozdeľovanie sú tak prepletené, že len ich vzájomné prepojenie, spájajúce ich obidve podoby, je efektívnym explanačným nástrojom. N. Fraserová skúma ďalej problém inštitucionalizácie demokratickej spravodlivosti vzhľadom na konkrétnejší politický projekt prostredníctvom zásad pre diskusné

fórum s otázkami ako napríklad *Kto je relevantným subjektom spravodlivosti?*; *Kto sú sociálni aktéri, medzi ktorými ma platiť participačná parita?* (s. 133)

Zoči voči dekonštruovaniu či decentrovaniu národných rámcov spolu s potlačením, ktorým sa rozumie skutočnosť, že globalizácia prispela k zintenzívneniu statusových konfliktov, ktoré ich namiesto doplnenia bojov za rozdeľovanie marginalizujú, zastupujú a zastierajú, Fraserová konštatuje, že zápasy za uznanie sa stupňujú a šíria, hoci prišlo k transkulturným interakciám a interkulturnej komunikácii, a navyše podporujú autoritárstvo, netolerantnosť a šovinizmus.

A. Honneth na rozdiel od Fraserovej akcentuje pojem uznania ako jednotný rámec uvažovania o spoločnosti tak z pohľadu hospodárskych procesov, ako aj z pohľadu kultúry. Východiskom je námietka revitalizujúca pôvodný zámer kritickej teórie: tematizovať každodenné pocity nespravodlivosti nereflektované v oblasti politického. Podľa Honnetha sú práve morálne pocity sociálne porušovaných nárokov na uznanie, fenomenológia prežívaného bezprávia východiskom rozboru kategórie uznania. Ten môže odкрыť rozličné formy poškodzovania a narušovania nároku na uznanie. Takto si Honneth pripravil pôdu na obhajovanie tézy, že spravodlivosť v distribúcii treba chápať ako inštitucionalizovaný prejav sociálneho zneuznania. Ďalej Honneth rozvíja myšlienku, že dnešné nespravodlivosti sa nedajú ani adekvátne kritizovať, pokiaľ nedisponujeme koncepciou dobrého života. V rámci tejto naznačenej argumentácie, ktorá odmieta dichotómiu uznania a distribúcie, sa analyzujú rozličné otázky: na základe fenomenológie prežívaného príkororia sa Honneth snaží stanoviť formy inštitucionálne spôsobeného strádania a biedy, ktoré sú implicitne prítomné aj v sociálnych hnutiach pred ich politickou artikuláciou, a dokonca aj nezávisle od nej. Smeruje k tomu, že uznanie je rámcem zápasu aj za materiálne záujmy. Honneth tento pojem pokladá za jediný vhodný rámec morálnych obsahov sociálnych konfliktov. Rozoberá tri sféry uznania: lásku, právo a výkon, aby konštatoval, že pokrok v sociálnych vzťahoch uznania sa realizuje spolu s dimenziou individualizácie aj sociálnej inklúzie. Potom je pochopiteľné, ako koncepcia spravodlivosti, založená primárne na uznaní, prevezme na seba aj kritickú úlohu pri preverovaní hraníc uznania, ktoré môžu narušovať šance individuálneho formovania identity. „Podmienky individuálneho sebauskutočnenia sú zaručené iba vtedy, keď subjekty prežívajú intersubjektívne uznanie nielen svojej osobnej autonómie, ale aj svojich špecifických potrieb a zvláštnych schopností.“ (s. 244, preklad T. S.)

V replike s názvom *Uznání zkršené až k nepoznání* (s. 247 – 292) Fraserová rozvádza svoj koncept, aby ukázala, že Honnethov prístup nemôže slúžiť ako empirický referenčný rámec, ani na adekvátne porozumenie kultúry, ani ako udržateľná teória spravodlivosti, lebo politickú sociológiu nahrádza morálnou psychológiou a spravodlivosť redukuje na etiku autonómnej identity. Uznanie nemôže samo osebe vyčerpať celé spektrum teoretickej analýzy, samotný pojem uznania nedokáže objasniť normatívne deficity dnešnej spoločnosti, sociálne procesy a politické výzvy, ktorým čelia tí, čo sa usilujú o zmeny. V reakcii na námietky A. Honneth v odpovedi *Pointa uznání* (s. 295 – 330) obhajuje svoju pozíciu so zreteľom na tri dimenzie: ako je možný teoretický prístup k sociálnej realite, ktorý predpokladá imanentné zdôvod-

nenie morálnych nárokov, ako konceptualizovať poriadok dnešného kapitalizmu vzhľadom na spravodlivosť a ako modernizovať normatívne základy kritickej teórie spoločnosti (s. 296). V jeho reakcii je zaujímavé skúmanie nahradenia zastaranej paradigmy práce a výroby ako nástroja transcendentujúcej emancipácie. Sám Honneth vidí svoj prínos v kvázitranscendentálnom zdôvodnení kritiky štruktúr sociálnej reality.

Napriek zásadnej dichotómii sú obidvaja autori dedičmi tradície, ktorá sa pokúša formulovať spojitosť praxe a teórie, pričom je zrejmé, že medzi spravodlivosťou a koncepciou spoločnosti sú užšie väzby, než pripúšťajú teoretici liberalizmu.

Kniha je vítaným príspevkom k politickej a sociálnej teórii a naznačuje aj možnosti Marxovej sociálnej filozofie, ktoré zraku a mysliam ortodoxných marxistov zostali utajené. Navyše, argumentácia a materiál, s ktorými Fraserová aj Honneth pracujú, dokumentujú vývoj západného ľavicového myslenia, jeho teoretické koncepty a rámce, ktoré by sa vzhľadom na skutočnosti a skúsenosti našej reality oplátilo kriticky reflektovať. Kniha si zasluhuje pozornosť nielen sociálnych a politických filozofov, ale aj sociológov, politológov, ba aj erudovanejších žurnalistov a politických aktérov, ktorí nerezignovali na reflexiu východísk, postupov a výsledkov (hlavne tých nezamýšľaných) konkrétnych politík. Problémy, ktoré práca nastoľuje, by si však zasluhovali aj verejnú demokratickú diskusiu, lebo slovenská politická scéna je svojskou ukážkou, ako zápasy o distribúciu a ekonomizmus sprevádzajú zápasy o uznanie, pričom reprezentanti vládnucej elity veria v nedotknuteľnosť trhu a kultúru chápu ako nejaký appendix.

Tatiana Sedová

prof. PhDr. Tatiana Sedová, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR